

SÁMI GIELLALÁGA OLLAŠUVVAN JAGIIN 2004 – 2006

Muitalus sámi giellalága ollašuvvamis
Sámi giellaráđđi/sámegeiela doaimmahat
Klemetti Näkkäljärvi

SÁMEDIGGI
SÄMITIGGE
SÄÄ'MTE'ĜĜ
SAAMELAISKÄRÄJÄT

1 Láidehus

Jagis 2004 fápmui bohtán sámi giellaláhka geatnegahtta sámedikki addit válgabaji mielde mitalusa sámi giellalága doaibmilvuodas, muhto ii dárkilabbot meroštala dan viidodaga. Dán čielggadeami dárkkuhussan lea addit dieđuid sámi giellalága ollašuvvamis ja doaibmilvuodas ja dat doaibmá seamma háve ovdalis namuhuvvon sámedikki mitalussan.

Sámediggi lea ožžon vuoigatvuohtaministeriijas ruhtadeami giellaláhkačielggadeami dahkamii. Sámediggi lea ásahan jagiid 2004 – 2007 doaibmanprográmma ulbmilin ee. sámi giellalága ollašuvvama čuovvuma ja ovddideami; sámegiela dutkandoaimma ovddideami; sámegiela oppalašdili guoskevaš dieđuid lasiheami ja sámiid gielalaš vuoigatvuodaid čuovvuma ja maddái oppalaš vuodđodutkama ráhkadeami sámegielaid dáládilis. Sámedikki jagiid 2006 – 2007 ekonomiiaplána mielde sámiid gielladilis ja sámegielaid dilis eai leat gávdnomis beaiváduvnon dieđut. Dan dihte sámediggi lea ásahan oktan dehalaš ulbmilin oppalaš vuodđodutkama ráhkadeami sámegielaid dáládilis. Sámedikki árvoštallama mielde dákkár vuodđočielggadeami ráhkadeapmi bistá uhcimustá guokte jagi ja dan sáhtášii ruhtadit bealljemerkejuvnon stáhtadoarjagiin.

Sámediggi lei bálkáhan plánejeaddji áigái 1.6.2005 – 28.2.2006 ráhkadit ovdaplána ja ruhtadanohcamuša sámi giellalága ollašuvvama čuovvumis. Plánejeaddji barggu jođihii sámi giellaráđđi. Barggus válmmaštuvai 174-siidosaš raporta: *Suomas hubmojuvnon sámegielaid dáládilli: ovdačilgehus dutkanfidnus*. Raporttas dahkkui vuodđokárten sámi giellalága guoskevaš virgeoapmahaččain ja maddái ráhkaduvvojedje álgoálgosaš gažaldatskovit, dutkanvuogit ja ulbmilat. Plána lea geavahuvvon ávkin dán čielggadeami vuodđun. Ieš giellaláhkačielggadeami dahkat bálkáhuvvui prošeaktabargi áigái 26.3. – 9.11.2007. Barggu lea jođihan sámi giellaráđđi. Dán čielggadeami/mitalusa lea čállán FL Klemetti Näkkäljärvi earret logu 11, man lea čállán OTT, doseanta Kaisa Korpijaakko-Labba.

1.1 Čuozáhatjoavku ja dutkanmateriála

Čielggadeami čuozáhatjoavkun válljejuvvojedje 1) sámiid ruovttuguovllu gielddat; 2) ruovttuguovllu gielddaid bargit, 3) sámiid ruovttuguovllus doaibmi stáhta ossodagat ja

fitnodatlágádusat, 4) sámiid ruovttuguovllu stáhta ossodagaid bargit; 5) sámiid ruovttuguovllu olggobeale stáhta virgeoapmahaččat, maid doaimmaguvlui sámiid ruovttuguovlu gullá; 6) sámeorganisašuvnnat; 7) sámeorganisašuvnnaid bargit ja maidái 8) sámesearvvit.

Dutkanmateriála lea čoggon gažaldatskoviid (kvantitatiivvalaš vuogit) vehkiin. Gažaldatskovit ledje čieža earálágan. Virgeoapmahašgažaldagat sisttisdoalle buohkaide oktasaš gažaldagaid guoskkadin ee. sáme giela dáiddu ja gielageavaheami ja lassin sáme giela dáiddu eavttu barggus. Gažaldatskovit leat ráhkaduvvon suomagillii ja dat jorgaluvvojedje lassin buot sáme gielaide (davvisáme gielat skovit jorgaluvvojedje raportta dahkki ja sáme giela doaimmahaga doaimmas, nuortalaš- ja anáraš gielat jorgalusat skáhppojuvvojedje oastobálvalussan).

Gažaldatskovit leat sáddejuvvon 20.4. – 30.4.2007 gaskasaš áigge poastta fáro. Vuosttas sáddemiin doaimmahuvvojedje suomagielat skovit ja čuovvovaš sáddemiin sáme gielat skovit. Lassin borgemánus 2007 sáddejuvvui šleađgapoasttain muittuhus čielggadeami birra gažaldatskoviide vástitkeahhtá guođđán orgánaidda, maid šleađgapoastačujuhus lei dieđus. Mildosis 8 leat čilgejuvvon buot dat orgánat, geaidda gažaldatskovit leat doaimmahuvvon ja geat leat vástidan jearahallamii. Vástádusat bivdojedje doaimmahuvvot sámediggái 30.5.2007 rádjai, ns. vástádusáigi addui sullii mánotbadji. Maŋimus vástádusat bohte fidnu prošeaktabargái 29.9.2007 ja easkka das maŋná lei vejolaš bargat vástádusaid loahpalaš dihtoriicáliheami ja -analiissaid. Buot dan rádjai bohtán vástádusat mearriduvvojedje váldot čielggadeapmái fárrui, ammes dehalaš dieđut báheht čielggadeami olggobeallái. Oktage maŋnonan vástádus ii leat guđdon nappo vuhtiiválddekeahhtá. Erenomážit gielddaide vástádusáigi justa ovdal geasseluomuid lei oalle hástaleaddji ja áraduvvon gažaldatdutkanmuš guhkit vástádusáiggiin livččii kánske buktán buoret vástádusproseantta.

Sámiid ruovttuguovllu virgeoapmahaččaid guoskevaš gažaldatskovit sáddejuvvojedje váldooasis sáme guovllu gielddaide ja stáhta bargoveahka/hálddahusáššiin vástideaddjiide. Sáddejuvvon gažaldatskoviid mearit čilgejuvvojedje riŋgemiin gielddaide/gieldaovttastumiide/stáhta ossodagaide dahje sin ruoktosiidduin. Sihkkarvuoda dihte sáddejuvvojedje muhtin veardde badjelmearálaš gažaldatskovit. Bivdui, ahte sámiid ruovttuguovllu gielddat ja stáhta ossodagat nammadit vástuolbmuid, geat vástidit gažaldatskoviid juohkimis bargobirrasis, materiála čoaggimis váldooasis ja máhcaheamis sámediggái. Oktavuohatolbmot doibmejedje skoviid keskitetysti bargoossodagaide, maid hoavda fuolahii ossodaga bargiid vástádusaid čoaggimis ja doaimmaheamis viidásabbot olles virgeoapmahašoassebeali namuhuvvon oktavuohatolbmui iežas vástádusa lassin.

¹ Sámiid ruovttuguvlui gullá Soađegili gielddas dušše Lappi bálggus, muhto gažaldatskovit sáddejuvvojedje olles Soađegili gildii ja gielddas doaibmi stáhta ossodagaide, go ii sáhte sirret ossodagaid, mat buvttadit erenomážit bálvalusaid dušše Lappi bálgosii.

Bivdui gažaldatskoviid sáddenbáhpáris, ahte hoavddat gudnejahttet vuollásaš bargiid vástádusaid luhtolašvuoda. Vástádusaid luhtolašvuoda dáfus dákkár vástádusaid čoagginvuohki ii leat áibbas vuogas, muhto geavadis vástádusaid čoaggimii ja doaimmaheapmái eai lean eará molssaeavttut, go muđui gielddaid bargiide galggašii sáddet gažaldatskoviid priváhtaláhkai poastta mielde sin ruoktot. Dákkár vuohki livččii árvideamis lasihan jávkama ja livččii lean váttis ordnet. Muhtin bargit doaimmahedje vástádusa prošeaktabargái sierra iežas sáddejupmin.

Juohke gažaldatskovi álggahansiiddus mitaluvvui čielggadeami dárkkuhusas, mearkašumis ja dahkkis. Buot vástideaddjiide addui lassin vejolašvuhta váldit oktavuoda prošeaktabargái. Čielggadeami dahkkin go lei sámediggi, dat daninassii sáhtášii dagahit sámedikki servodatlaš sajádaga vuodul oassái gielddaid ja stáhta bargiide, geain ii leat virgegeatnegasvuhta vástidit jearahallamii, várrugasvuoda gažaldatskovi hárrái ja maiddá eahpesihkkarvuoda čielggadeami objektiivvalašvuoda ektui. Ieš gažaldagaide, sámi giellaláhkii dahje dan doaibmilvuhtii guoskevaš kritihkalaš oaivilat leat vejolaččat garvojuvvon maiddá danin, go vástiduvvon skoviid čokkii bargoossodaga jodiheadji.

Hoavddaide čujuhuvvon skoviin ledje jerrojuvvon sin oktavuohtadieđut vejolaš joatkkagažaldagaid várás. Sii vástidit jearahallamii maiddá olles doaibmasuorggi beales virgegeatnegahtton bargin. Sámiid ruovttuguovllu gielddat ja guovllus doaibmi stáhta ossodagat leat bargiidmeari dáfus uhci. Guovddáš áššin lei čielggadit doaibmasurggiid mielde sámi giellaláhkii gullelaš dahkkiid, iige guorahallat olles gieldda dahje doaibmaossodaga oppalašvuhtan. Ná ožžojuvvo čielgasii mo dihto doaibmasuorggis dahje ossodagas sámi giellaláhka doaibmá. Čielggadeamis háliiduvvo čielggaduvvot ráhkadusaid doaibmilvuhta sámi giellalága dáfus, ja oidnojuvvo ahte ovttaskas bargiid vásáhusat, oainnut, oaivilat ja jurddašuvuogit ovdanbuktet bargobirrasa vástideaddji áššiid.

Gažaldatskoviin ii lean didolaččat jerron vástideaddji ahki dahje sohkahealli. Ahke- ja sohkahealldieđut leat guddon eret, go dieđučoagginintreassa guoskkai bargiid bargui gullelaš dieđuid ja dáidduid čielggadeami, ii priváhtaolbmuid dahje ovttaskasolbmuid oainnuid. Sámevuovllu bargoservoša doaibmasuorggit sáhttet leat sturrodaga dáfus moatte olbmos logiid

olbmuide, ja juos guorahallamii livčče váldon doaibmasuorggi lassin vástideaddji ahki ja sohkabealli, vástádusa livčče sáhtán identifiseret čielgasit muhtin olbmuide ja vástideaddjiid identitehta livččii bohtán ovdan. Gažaldatskoviid sáddenreivves dáhkiduvvui vástádusaid luhtolašvuolta ja sohkabealle- ja ahkedieđuid čielggadeapmi livčče heajudan dan luhtolašvuoda.

Gažaldatskovvi 1 (mielddus 1) lea dahkkon sámiid ruovttuguovllu gielddaid virgeoapmahaččaide, geat leat hoavdasajádagas (omd. doaibmasuorgehoavddaide). Hoavda-vástádusain gáibiduvvui vástideapmi iežas namain, go gažaldatskovi jearaldagat giedáhallet sin virgegeatnegasvuodaide gullelaš áššiid. Dát gažaldatskovvit sáddejuvvojedje buohkanassii 84 suomagielat stuhka ja lassin juohke gildii doaimmahuvvojedje sámeagielat gažaldatskoviid jorgalusat sullii 10 - 20 st/giella. Gažaldatskovvi 2 (mielddus 2) lea dahkkon gielddaid bargiide vástidanláhkai ja dasa bivdojedje vástádusat namaheapmen. Gielddaid bargiid skovit sáddejuvvojedje oktiibuot 1530 stuhka ja lassin sámeagielat jorgalusat sullii 100 – 150 st.

Sámiid ruovttuguovllu stáhta virgeoapmahaččaide doaimmahuvvojedje 80 st gažaldatskovvit 3 (mielddus 3) ja sámeagielat jorgalusat s. 30 st. Skovvi vástida gažaldagaid beales gažaldatskovi 1 ja lea dárkkuhuvvon ovttalágážit hoavdadási virgeolbmuide. Bivdui maiddái, ahte sii vástidit iežas namain. Stáhta ja stáhta sierraossodagaid bargiid gažaldatskovvit 6 (mielddus 6) sáddejuvvojedje 636 st ja sámeagielat skovit sullii 100 st. Skovvi vástida gažaldagaid beales gielddaid bargiid gažaldatskovi (mielddus 2) ja vástádusat bivdojedje namaheapmen.

Sámiid ruovttuguovllu olggobeale stáhta ossodagaide, fitnodatlágádusaide, sierraossodagaide, bálgosiid ovtastussii ja ministeriijaid doaimmahuvvui gažaldatskovvi 3, muhto ii bargiid gažaldatskovvi 6, go sii doibmet sámiid ruovttuguovllu olggobealde. Sámeaguovllu bálgosiidda doaimmahuvvui vástidanláhkai gažaldatskovvi 3, muhto ii skovvi 6, go bálgosiin eai lean fásta bargit. Dát gažaldatskovvit sáddejuvvojedje oktiibuot 72 ja moadde sámeagielat jorgalusa bálgosiidda. Gažaldatskoviid sajis livčče sáhtán bivdit ovdamearkan ministeriijas dušše cealkámuša sámi giellalága ollašuvvamis, muhto figgamuššan leamašan gávdnat oktasaš guorahallanmihtáriid gažaldatskoviid vehkiin, maid vehkiin sámi giellalága ollašuvvama sáhtá mihtidit ja čuovvut, ja cealkámušain dakkár mihtáriid lea veadjemeahttun gávdnat.¹

Buot sámeservviide (22 st) sáddejuvuvui iežas gažaldatskovvi 4 (mielddus 4) suomagillii ja searvvi

¹ Sisáššiidministeriija, olgoriikkaministeriija, Itella, gávpe- ja industriijaministeriija ja stáhtarádi kansliija eai vástidan jearahallamii, muhto doaimmahedje cealkámuša.

virggálaš sámegeielain. Servviin jerrojedje vásáhusat sámi giellalága ollašuvvamis ja sámegeielat bálvalusaid doaibmilvuodas. Sámeorganisašuvnnaide ja sámiid álbmotválljen orgánaidda leat sáddejuvvon gažaldatskovvi 5 (mielddus 5) ovcci stuhka ja sámegeielat skovit 10 stuhka. Skovit muittuhit gažaldagaid beales gielddaid ja stáhta vástusuorgehoavddaid gažaldagaid (skovit 1 ja 3), muhto lassin lea jerrojuvvon sámegeielat bálvalusaid ollašuvvamis, ja skovis leat oktasaš gažaldagat sámeservviid gažaldatskoviiguin (skovvi 4). Sámeorganisašuvnnaid bargiid skovvi 7 (mielddus 7) doaimmahuvvojedje 92 st ja sámegeielat skovit 70 st. Gažaldagat vástidedje eanaš stáhta ja gielddaid bargiid gažaldatskoviid gažaldagaid (skovit 2 ja 6).

Buohkanassii gažaldatskovit leat sáddejuvvon njealje gildii, gávccii gieldaovttastupmái, 55 sámiid ruovttuguovllu stáhta orgánai, 70 sámevuovllu olggobeale stáhta virgeoapmahažžii, 22 sámeservviide ja 10 sámevirgeoapmahašorgánai. Oktiibuot gažaldatskovit sáddejuvvojedje 169 sierra orgánai. Oktiibuot buot gažaldatskovit leat sáddejuvvon 2525 st + sámegeielat jorgalusat sullii 200 st.

Ollesvástádusproseantta lea oalle váttis árvvoštallat, go buot sámevuovllu gielddaid ja stáhta ossodagaid hoavddat eai almmuhan bargiid meari nugo bivdojuvvui. Maiddái njuolgga sáddejuvvon gažaldatskoviid veardideami máhcahuvvon gažaldatskoviid mearrái ii sáhte doallat luottehahttin, go leat sáddejuvvon badjelmearálaš skovit. Oassi orgánain leat dakkárat, maid virgegeatnegasvuodaide ee. hálddahušmeannudanlága vuodul jearahallamii vástideapmi gullá, ja maiddái orgánat, maid ii sáhte geatnegahttit vástidit (ee. sámesearvvit). Gažaldatskovit doaimmahuvvojedje 169 sierra orgánai, ja daidda fitnašuvve 109 vástádusa jogo gažaldatskoviin, cealkámušain dahje almmuhusain ahte sámi giellaláhka ii guoskka namuhuvvon orgána. Vástádusproseantan šattai dán vuodul 65 %. Čieža orgána almmuhedje, ahte sámi giellaláhka ii sin guoskka. Lassin okta orgána almmuhii, ahte sámi giellaláhka ii guoskka dan, muhto das fuolakeahtta dat almmuhii ahte čuovvu sámi giellalága.² Go guorahallá virgeoapmahašorgánaid vástádusproseantta, nuppiid sániiguin eretváldojit orgánain sámesearvvit ja bálgosat, vástádusproseantan bohtá 75 % (134 sáddejuvvon orgána ja 100 vástádusa). Sámeservviid oasil vástádusproseanta lea 36 % (8 vástádusa). Bálgosiin dušše okta bálggus vástidii jearahallamii ja bálgosiid ovtastus vástidii ovttá skovvá.

² Dát ledje Senaatti-giddodagat, stáhtasivaheaddjilágádus, álbmotregistrtarguovddáš, dálkediehtaga lágádus, TEO, Itella ja pateanta- ja registtarhálddahuš. Sámi oahpahusguovddáža vástádusa mielde sámi giellaláhka ii guoskka dan, muhto dás fuolakeahtta SOG vástidii čuovvut sámi giellalága.

Oppalašvuohtan sáhtta árvvoštallat, ahte vástádusproseantta sáhtta doallat luohtehahttin ja doarvái viiddisin go guorahallojit sierra orgánain bohtán vástádusat daid orgánaid ektui, geaidna gažaldatskovit leat sáddejuvvon. Tabeallai 1 leat čohkkejuvvon sámiid ruovttuguovllu gielddain ja stáhta ossodagain ožžujuvvon vástádusaid mearit ja sullalas vástádusproseanttat daid osiin, go daid lea sáhttan rehkenastit. Oppalaččat árvvoštallo, ahte jearahallandutkan addá luohtehahti bohtosa, go stuorra váldosis, nugo dänge jearahallandutkamis, vástádusproseanta lea badjel 30 %.

Sáhtta dadjat, ahte buot guovddáš orgánat leat vástidan jearahallamii (gč. mielddus 8). Stuurámuš váilevuohta ja eanemuš fuomášanevara lea dat, ahte Soađegili gieldda lea áidna gieldda, gos ii leat máhcahuvvon oktage gažaldatskovvi 1. Soađegilli oažžu eanemus sámiid ruovttuguovllu gielddain guovttegielatvuodaruđa gieldda ássiidmeari vuodul, ja jearahallamii vástitkeahhtá guođdin bohciidahtta dáid osiin gažaldagaid. Prošeavtta prošeaktabargi lea vel erenomážit váldán oktavuoda gieldda vástuolbmui ja addán lassiaigge vástádusaide, muhto gažaldatskovit eai máhcahuvvon lasi oktavuohtaváldima manjá. Nubbi váilevuohta lea nuortalašráđi ja nuortalaččaid giličoahkkima vástádusaid váilun.³

³ Nuortalašráđi vástádusat ledje sáddejuvvon sámediggái ráđi bargi mielde, muhto vástádusat eai lean bohtán sámediggái. Borgemánus 2007 nuortalašráđis bivdui ahte vástidit jearahallamii vel nuppe geardde. Doppe ii lean goittotge bohtán vástádus 29.9. ráđjai.

Tabealla 1 Sámiid ruovttuovvullu gielddaid ja stáhta ossodagaid vástádusat ja vástádusproseanttat⁴

Orgána	Bargiidmearri jagi 2006 loahpas	Máhcahuvvon skovit (skovit 1, 2, 3 ja 6)	Vástádusproseanta
Eanodaga gieldda	153	60	39 %
Muonio-Eanodaga álbmotdearvv barggu gielddaovttastupmi	64,2	35	55 %
Anára gieldda	426,38	184	43 %
Soadegili gieldda	513 fásta + 166 mearreáigásaš bargit	260	51 % ; + mearreáig. 38 %
Ohcejoga gieldda	n. 130	59	45 %
Davvi-Lappi guovloovttasbarggu gielddaovttastupmi	10	5	50 %
Meahciráddehus, Lappi luondobálvalusat	122	12	9,8 %
Davvi-Lappi luondduguovddáš	7	5	71 %
Njuorggáma rádjegozáhus	8	6	75 %
Rádjijeagárkomppania	16	10	63 %
Njávdáma rádjegozáhus	8	5	63 %
Rádjjeovsseba rádjegozáhus	56	2	4 %
Virtaniemi rádjegozáhus	24	10	42 %
Meahciráddehus / meahccedoaimma Nuorta-Lappi	100	2	2 %
Anára vuoigatvuodaveahkki	?	1	-
Lappi ortodoksalaš searvegoddi	?	2	-
Ohcejoga vuoigatvuodaveahkki	?	1	-
Soadegili gihligoddedoaimmahat	25	15	60 %
Anár- Ohcejohka gihligoddi	27	13	48 %
Anára searvegoddi	20	7	35 %
Ohcejoga searvegoddi	?	2	-
Giehtaruohtta gihligoddi	15	13	87 %
Lappi heahteguovddáš	34	24	71 %
Gihttela vuoigatvuodaveahkked., Eanodaga siidodoaimmahat	2	3	150 %
AEL Anár	8	9	125 %
Davvi-Lappi bargofápmodoaimmahat, Soadegili doaimbabáiki	20	2	10 %
Duottar-Lappi luondduguovddáš	4	5	125 %
AEL Muonio	2	3	150 %
AEL Eanodaga siidovuostáiváldin	2	2	100 %
Lappi eanamihtidandoaimmahat	110	2	2 %
Soadegili searvegoddi		2	-
Davvi-Lappi vearrodoaimmahat (Muonio, Soadegili ja Avvila doaimbabáikkid)	19	14	74 %
Duottar-lappi bargofápmodoaimmahat, Eanodaga doaimbabáiki		4	-
Soadegili AEL	8	7	88 %
Davvi-Lappi bargofápmodoaimmahat Ohcejohka	17	12	71 %
Meahciráddehus, Gilbbsjávrru luondodállu		2	-
Davvi tuollobiire		1	-
Ohcejoga tuollu	?	6	-
Lappi magistráhta, Gihttela ovtadat	5	5	100 %
Soadegili vuoigatvuodaveahkked.	2	2	100 %
Lappi rádjegozáhus		1	-

⁴ Bargoveahkamearri vuodduuvvá servoša vástuolbmo almmuhan jagi 2006 loahpa bargoveahkamearri dahje juos dat ii leat anus, de ovtadaga hoavdda almmuhussii. Vástádusproseanttat eai leat absoluhtalaččat, muhto sula addit, go omd. mearreáigásaččaid geavahepmi molsašuddá sierra jagiidáiggiin. Muhtin dáhpáhusain, mas vástádusproseanta lea badjel 100 %, hoavda lea várra deavdán nu hoavdda go bargi skoviid dahje bargoveahkamearri lea nuppástuvvan jagi 2006 loahpas.

Vástádusat sámeiguovllu gielddain/gieldaovttastumiin bohte oktiibuot 606 st. Sámiid ruovttuguovllu stáhta orgánain bohte 214 vástádusa. Sámiid ruovttuguovllu olggobeale orgánain bohte 51 vástádusa/almuhusa/cealkámuša. Sámeorganisašuvnnain bohte oktiibuot 77 vástádusa ja sámeservviin 8. Oktiibuot vástádusat bohte 956 st. Sámegielat vástádusaid mearri lea čilgejuvvon tabellai mildosis 9.

1.2 Dutkanvuogit

Čielggadeami diehtointreassan lea čielggadit sámi giellalága ollašuvvama kvantitatiivvalaččat, gažaldatskoviid bokte ožžojuvvon dieđu vehkiin. Gažaldatskovvemateriála viidodaga dihte gažaldatskoviid dihtorii čáliheapmi ostui oastobálvalussan olggobeale fitnodagas. Dutkanmateriála vuddjui SPSS for Windows 15.0 – prográmmaide. Dutkanmateriála analyserema barge fidnu prošeaktabargi ovtas olggobeale fitnodagain, mii vástidii analyserema tekniikkalaš ollašuhttimis. Go čielggadeami dárkkuhussan lei čielggadit sámi giellalága ollašuvvama, aitosáš kvantitatiivvalaš dutkanvuogit ja statistikkalaš testemat guđđojedje barggakeahtta ja deattuhuvvui govvideaddji materiála buvttadeapmi.

Mearálaš d. kvantitatiivvalaš dutkama álgovuodđu lea luonddudiehtagiin. Dan vehkiin lea háliiduvvon, ahte gávdnojit ihtagiid dahje áššiid gaskasaš jeavddalaš oktavuodát. Mearálaš dutkan figgá čoaggit objektiivvalaš dieđuid, mii bohtá njuolgga fuopmášumiin ja logalaš jurddašeamis, mii vuodđuduvvá áiccuide. Dutkančuozáhat lea dábálaččat dárkkilit ráddjejuvvon ja áiccastatmateriála galgá heivet mearálaš d. numeraláš mihtideapmái. Bohtosat ja jurddabohtosat vuodđuduvvet áiccastatmateriála statistikkalaš analyseremii, ee. govvideapmái proseantatabeallaid vehkiin ja bohtosiid mearkkašumi statistikkalaš testemii. Kvantitatiivvalaš dutkan govvida ja tulko ihtagiid diehtaga almmolaš lohika mielde ovddidemiin nu dárkkes mihtidanvugiid go vejolaš, čoaggimiin dutkanmateriálaid omd. mávssolaš veahkadatváldosiid vuodul ja heivehemiin statistikkadiehtaga vugiid ožžojuvvon materiálaidda rivttes jurddabohtosiid oažžuma várás. Skovvejearahallandiehtu gehččojuvvo dábálaččat kvantitatiivvalaš diehtun.

Gažaldatskoviin oassi gažaldagain leat rahpasat ja juohke gažaldatskovi loahpas lea sadii ovdanbuktit iežas oainnuid sámi giellalágas ja dan doaibmilvuodas. Gažaldagaid vástádusat leat merkejuvvon doaibmasurggiid mielde ja dat geavahuvvojit analyysaoasis ja teaksta hábmejuvvo dárbbu mielde nu, ahte vástideaddjiid identitehta ii sáhte dovdat. Hoavddaide dárkkuhuvvon

skoviid rabas dieđuide čujuhuvvo teavttas ossodagaid mielde, ii goittotge namain, go hoavddaid oainnut gehččojit ovddastit bargoservoša oaivila.

1.3 Ulbmil ja mearkkašupmi

Sámedikki giellaráđđi lea meroštallan čoahkkimis 1/2005 sámi gielladiliid čielggadeaddji dutkama dárkkuhusa ja sisdoalu. Sámi gielladiliid čielggadeaddji dutkan meroštallui juohkásit sisdoalu beales golmma guorahallančuožáhahkii ja ulbmilii, mat leat sámeziela geavaheapmi, sámi giellalága ollašuttin ja virgeoapmahaččaid sámeziela dáidu. Sámiid sámeziela geavaheami dutkan guđđui eret resurssaid váiluma dihte dán giellalága doaibmilvuoda giedahalli čielggadeami olggobeallái, vaikke guorahallančuožáhat livččii erenomáš dehalaš sámi giellalága váikkuhusaid ja ollašuvvama árvvoštallamis.

Čielggadeami ulbmilin lea buktit ovdan man bures jagi 2004 álggus fápmui bohtán ođasmahtton sámi giellaláhka lea ollašuvvan sámiid gielalaš vuoigatvuodaid dáfus. Dárkkuhussan lea dutkat sámiid gielalaš vuoigatvuodaid ollašuvvama nu dárkilit go vejolaš doaibmasurggiid mielde gažaldatskoviid vehkiin sierra stáhta virgeoapmahaččain, duopmostuoluin, sámiid ruovttuguovllu gieldda virgeoapmahaččain, gielddaovttastumis ja maiddái stáhta dahje gieldda oamastan fitnodatserviin ja fitnodatlagádusain sámiid ruovttuguovllus. Dehalaš lea viidásabbot oažžut čielgasa man bures sámi giellalága dovdet gielddaid ja stáhta bargiid ja virgeoapmahaččaid gaskavuodas ja leatgo sámi giellalágas čuvvon nuppástusat virgeoapmahaččaid sámeziela geavaheapmái ja doibmii. Virgeoapmahašdásis lea dehalaš dutkat, mo virgeoapmahaččaid dieđiheapmi lea ollašuvvan sámezielain. Dárkilis virgeoapmahaščilgehus doaibmasurggiid mielde addá vejolašvuoda guorahallat maid orgánain giellaláhka lea doaibmil ja gos galgá ovddidit.

Sámiid sámeziela geavaheapmi ja oainnut sámi giellalága ollašuvvamis dutkojit sámeserviid ja sámeorganisašuvnnaid oainnuid bokte. Giellageavaheaddjiid oainnut leat geahččaluvvon čielggaduvvot sámiid ruovttuguovllu gielddaid ja stáhta bargiide dárkkuhuvvon gažaldatskoviiguin ja sámeorganisašuvnnaide, sin bargiide ja sámeserviide oaivvilduvvon gažaldatskoviiguin.

Čielggadeami nubbi ulbmil lea oalle geavatlaš: mii lea virgeoapmahaččaid ja bargiid sámeziela dáidu. Gažaldatskoviid vástádusaid vuodul čielggaduvvo bastetgo virgeoapmahaččat, geaid sámi giellaláhka guoská, bálvalit sámezielat álbmoga. Čielggadeami čuožáhatjoavkun leat dán

oktavuođas sámiid ruovttuguovllu gielddaid ja stáhta virgehálddašeaddjit ja bargit. Čielggadeamis guorahallojit leamašgo odđa sámi giellalágas váikkuhusat virgeoapmahaččaid sámegeiela geavaheapmái ja sámiid gielalaš vuoigatvuodaid ollašuvvamii ja lassin veardádallojit virgeoapmahaččaid sámegeiela dáidu ja bálvalandássi ovdal jagi 2004 giellalága ja das maŋŋá.

Sámegeielat áššebáhpáriid buohta guovddáš guorahallančuozáhahkan leat viggálaš áššebáhpáriid, nugo lágaid ja ásašaid, njuolggadusaid, skoviid ja dieđáhusaid sámegillii oažžun. Čálalaš sámegeielat bálvalandási lassin lea dehalaš čielggadit virgeoapmahaččaid njálmmálaš sámegeielat bálvalandási ja mo njálmmálaš sámegeielat bálvalusat sihkkarastojit. Guovddáš gažaldahkan badjánit virgeoapmahaččaid sámegeiela njálmmálaš ja čálalaš máhttin, tulkabálvalusaid dássi ja doarvái vuohka, bargiid sámegeiela oahppanvejolašvuodát ja lassin mo bargoaddi doarju bargiid sámegeiela studerema. Lassin lea dehalaš čielggadit maid bargguin sámegeiela máhttin adnojuvvo ovdun dahje barggu dikšuma eaktun. Maiddá stáhta ja gielddaid doarjaga ja dan dási bargiid sámegeiela lohkamii galgá čielggadit.

1.4 Čielggadeami duogáš

Sámit leat boarráseamos dovdojuvvon álbmotjoavku sámiid ássanguovlluin. Sámit gullet Davvi-Fennoskandia dalán jiekŋabaji maŋŋá ássan olbmuid maŋisboahhtiide. Suoma sámiid lohku mearis leat vearuhusdieđuide vuodđudeaddji dieđut maŋitgaskaáigge rájes ja lohku mearri dárkkálmuvvá dálááigge guvlui s. 9500 Suoma sápmelažžii.

1900-logus sámiid lohku mearri lea dutkojuvvon veahkadatdieđalaččat sámekomitea, sámirádi, sámedikki ja -parlameantta, Lappi čuvgehussearvvi ja stáhta veahkadatrehkenastima doaimmas. Sámiid veahkadatstatistihkat ja statistihkkavuogit ja nappo maiddá árvvoštallamat sámiid lohku mearis molsašuddet statistihkaid mielde.⁵

Vuosttas sámi giellaláhka bođii Suomas fápmui jagi 1992 álgu rájes ja dat geatnegahtii stáhta virgeoapmahaččaid geavahit sámegeiela sámiiguin gulahaladettiin. Láhka lea lokten sámegeiela virggálaš sajádaga. Sámegeiela geavaheapmi virgeoapmahaččain ii leamašan goittotge njuovžil ja dat lea geavahuvvon dušše dallego sihke áššehas ja ášši dikšu virgeolmmoš leat máhttán sámegeiela doarvái bures. Láhka ii gáibidan virgeolbmos sámegeiela dáiddu oppa sámiid ruovttuguovllus.

⁵ Ovdačielggadeamis Näkkäljärvi 2006 lea giedahallan dárkilabbot Suoma sámiid veahkadatmeari historjjá sierra áiggiin. Dán čielggadeapmái ii leat gehčcon vejolažžan bidjat namuhuvvon dieđuid.

Sámit leat doallan lága váilevažžan sámiid gielalaš vuoigatvuođaid ollašuvvama dáfus. Dát bođii ovdan sámiid gullandilálašvuođain, mat lágiduvvojedje j. 1998 sámevuovllus dálá sámi giellalága válmmaštallama oktavuodas. Sámiid almmolaš oaidnu leamašan, ahte sámegeielain ii leamašan geavadis vejolašvuohta gulahallat virgeoapmahaččain, go virgeolbmot eai máhte sámegeiela.

Oppalaš gova sámegeielmáhtolaš virgeolbmuid mearis vuosttas sámi giellalága áigge addá sámi giellalága ođasmahttinbargojoavkku juovlamánus 2000 dahkan viiddis čielggadanbargu. Čálalaš gažaldagat sáddejuvvojedje sámiid ruovttuguovllu gielddaide, searvegottiide ja ruovttuguovllus leahkki stáhta virgeoapmahaččaide ja sámiid ruovttuguovllu olggobealde leahkki stáhta virgeoapmahaččaide geaid doaibmaguvlui sámevuovlu gullá. Buot jearahallon virgeoapmahaččat, earret Eanodaga gieldda ja bálgosiid ovtastusa, vástidedje jearahallamii.

Jearahallamii oassálaste oktiibuot 817 bargi. Sis 600 ns. 73,4 proseantta eai ádden sámegeiela. 97 olbmo (11,9 proseantta) almmuhedje ahte bastet dárbbu mielde geavahit sámegeiela iežaset barggus. Maŋimuš máinnašuvvon 73 (8,9 proseantta) ledje eatnigiela dáfus sámegeiellagat. Dušše suomagielmáhtolaš ja nu suoma- go sámegeielmáhtolaš bargiid gaskii bázi 120 bargi joavku, geain sámegeiela áddejedje veahá 59 olbmo (7,2 proseantta) ja sámegeiela hálle veahá 61 olbmo (7,5 proseantta). Dán jovkui gullevaččain sámegeiela dáidu ii goittotge leat nu buorre, ahte sii basttášedje geavahit sámegeiela iežaset barggus. Sámegeielmáhtolažžan sáhtá doallat dušše daid, geat bastet geavahit sámegeiela iežaset barggus sámegeiela geavaheamis virgeoapmahaččain addojuvvon lága dárkkuhan mielas. Sámegeiela máhtte čállit 44 bargi , nuppiid sániiguin sullii 5,4 proseantta. Sámi giellaláhka ii čielggadeami mielde nappo ollašuvvan virgeoapmahaččain, ja erenomážit váilevaččat anáraš- ja nuortalašgiela oasil.

Vuoigatvuohtaministeriija giellaássiid ráđđádallangodái namuhuvvon sámedikki ovddasteaddji giellaássiid ráđđádallangodái ráhkadan cealkámuša mielde jagi 2004 álggus fápmui boahtán ođđa sámi giellaláhka ii leat lasihan njuovžilis sámegeiela geavaheami. Dan mielde ođđa sámi giellalágas ii oppalohkkái leamašan váikkuhus sámegeiela geavaheapmái ja sámiid gielalaš vuoigatvuođaid ollašuvvamii. Sámi giellalága ollašuvvama eastá dohkálaš sámegeielmáhtolaš bargoveaga váilun oahpahusas, bálvalanbargguin ja spesiálaáššedovdibargguin. Sámeservviid dáfus váttis leamašan sámegeielmáhtolaš rehketdoalliid váilun, man dihte servviid rehketdoalu galgá bargat suomagillii.

Jagi 1994 álggu rájes álbmotregistarai lea sáhttán almmuhit eatnigiellan sámegeiela. Álbmotdiehtovuogádagas ii leamašan goittotge vejolašvuohta oažžut sirrejuvvon dieđuid sierra sámegeielaid eatnigiellan almmuhan mearis. Álbmotregisttarvuogádahkii sámegeiela almmuheapmi eatnigiellan lea eaktodáhtolaš, ja mánggat eai vealttakeahhtá dieđe máinnašuvvon vejolašvuođas. Jagi 1994 rájes sámegeiela sáhtii almmuhit eatnigiellan álbmotdiehtovuogádahkii. Jagi 2003 loahpa rádjai eatnigiellan sámegeiela leat almmuhan 1704 olbmo, mii vástida 0,03 proseantta olles riikka álbmogis. Lea goittotge fuopmášaveara, ahte justa ovdal jagi 1994 sámegeielaid hálli sápmelaččat leat almmuhan eatnigiellan suomagiela, vaikke ná duodalašvuođas ii kánske leamašange. Álbmotdiehtovuogádaga eatnigielas čohkkejuvvon dieđut geavahuvvojit dušše statistihkkadárkkhusas, iige diehtu váikkut virgeoapmahaččaid bálvalangillii.

1.5 Sámegeielaid ja sámegeielat oahpahusa dilli

Vaikke sámi giellaláhka ii guoskka njuolgga oahpahus- ja beaivedikšobálvalusaid, ášši laktása goittotge lávga sámi giellaláhkii ja sámiid gielalaš vuoigatvuođaid ollašuvvamii. Dán bihtás giedahallo oanehaččat sámegeiela ja sámegeielat oahpahusa dilli Suomas.⁶

Aikio-Puoskari mielde skuvlajagi 2003 – 2004 sámegeielat oahpahus addui 486 oahppái, geain davvisámegeiela ávnasoahpahusas ledje 293 oahppi, anárašgiela ávnasoahpahusas 16 olbmo ja nuortalašgiela ávnasoahpahusas 23 olbmo. 68,3 % sámegeielat oahpahusa olis leahkki oahppiin ožžo sámegeielat ávnasoahpahusa eatnigiela, vierrogiela dahje ruoktogiela oahpahusas. Davvisámegeielat oahpahusas ledje 135 oahppi, nuortalašgielat oahpahusas vihtta ja anárašgielat oahpahusas 14 oahppi. Sámegeielat oahpahus, ns. maiddái eará ávdnasiid go giellaoahpuid oahpahus addui 154 oahppái, ns. 31,7 % buot sámegeielat oahpahusa ožžon oahppiin. Sámiid ruovttuguovllus lea 90 % buot sámeoahpahusa olis leahkki oahppiin. 10 %, ns. 47 oahppi ožžot sámiid ruovttuguovllu olggobealde sámegeiela ávnasoahpahusa, geain 29 leat Soađegili gieldda oahppit, geaid ássanbáiki lea sámiid ruovttuguovllu olggobealde.

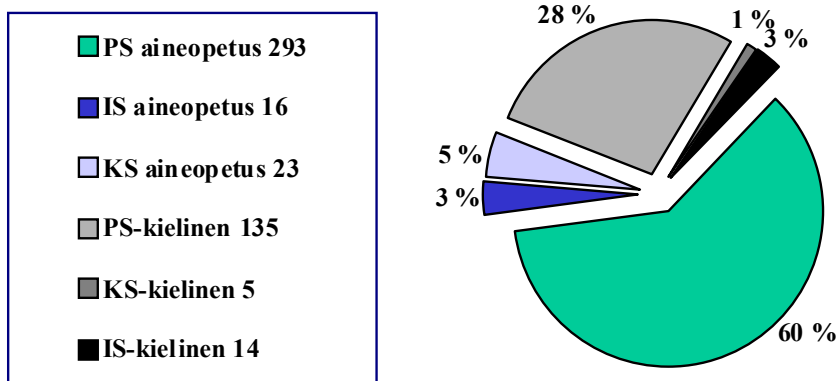
Sámedikki skuvlen- ja oahppamateriáladoaimmahaga statistihka mielde sámegeielat oahpahusa ožžo vássi skuvlajagi (2007 – 2008) Eanodaga gielddas 23 oahppi (-1), Anáris 57 (+ 6), Soađegilis 2 (+ 2) ja Ohcejogas 64 (+1) oahppi. Ohcejoga kirkosiidda ja Gáregasnjárgga skuvllain eanašoassi oahppiin lea sámegeielat oahpahusas. Anáris nu anárašgielat go davvisámegeielat oahpahusa oažžu oahppiid lohkemearri lea veahá lassáneamen. Nuortalašgiela oahpahusdilli lea fuolastuhtti, go

⁶ Váldogáldut leat sámedikki oahpahusstatistihkat 2007 – 2008 (www.samediggi.fi) ja Aikio-Puoskari 2006.

oahppiidmearri ja nuortalašgiela geavaheapmi oahpahušgiellan orru njiedjamin. Giela oahppaávnnsin nuortalašgiella oahpahušvo goittotge ovdditjagiid láhkai. Soađegili Vuohčus sámegeilat oahpahuš álggii dán čavčča vuosttas geardde ja giela ávnnsaoahpahušas leat skuvlla buot 30 oahppi.

Ruovttuguovllu olggobealde sámegeilla oahpahušvo lagašoahpahušsán (oahpaheaddji báikki alde) Oulu birrasis ja Roavvenjárggas oktiibuot 19 oahppái, Tamperees 6 oahppái ja Soađegili kirkosiiddas 34 oahppái. Lassin Anára gieldda oahpaheaddjit addet internetoahpahuša mángga ruovttuguovllu olggobeale báikegoddái oktiibuot 13 oahppái, main guhkelepmosii Hollánda Rotterdamii. Internetoahpahuša ovddideamis Sámi oahpahušguovddáža Saame virtúálaskuvlafidnus lea mearkkašahtti rolla.

Sámegeilat oahpahuš sámeaguovllu olggobealde ii addojuvvo olláge, muhto giela oahpahušsii

oassálaste oktiibuot 70 vuodđooahpahuš ja logahaga oahppiin. Ulla Aikio-Puoskari (2006) raportta mielde sámegeila ja sámegeilat oahpahušas ožžon oahppiid lohku mearri Suoma vuodđoskuvllain lea njiedjan sullii 50:in 1990-logu álggu rájes. Vuodđoskuvlla bajit luohkain sámegeilat oahpahuš lea álgán lassánit easka j. 1999 fápmui bohtán odđa vuodđooahpahušlága ja sámeoahpahuš guoskevaš erenomáš ruhtadannjuolggadusa mielde, vaikke jahkeluohkain 7 - 9 addojuvvo ain uhcán sámegeilat oahpahuš. Anár lea Suoma gielddain áidna, man viidodagas addojuvvo vuodđooahpahuš suomagiela lassin golmma sámegeilain. Eará sámeaguovllu gielddain oahpahušvo dušše davvisámegeilla. Govva 1 Sámegeila lohkkit Suoma vuodđoskuvllain gielaid mielde sirrejuvnon skuvlajagi 2003-2004

Gáldu: Aikio-Puoskari, U. 2006.

Jagi 1980 rájes davvisáme giela lea sáhttán čállit studeantačállošiid vierrogiellan ja jagi 1994 rájes eatnigiellan. Anárašgiela lea sáhttán čállit eatnigiellan jagi 1998 rájes ja nuortalašgiela jagi 2005 rájes. Lappi leana sámeoahpahusa čuvgehusdoaimmadárkkisteaddji mielde j. 2005 davvisáme giela leat čállán eatnigiellan studeantačállošiid 3 oahppi, vierrogiellan davvisáme giela 3 oahppi ja nuortalašgiela vierrogiellan 3 oahppia. Jagis 2004 dieđut váilot. J. 2003 eatnigiellan čálle davvisáme giela ja anárašgiela goappáge okta olmmoš, vierrogiellan davvisáme giela 15 oahppi ja anárašgiela guokte oahppi. Jagi 2004 rájes lea sáhttán čállit nuortalašgiela vierrogiellan studeantačállošiid. Dán rádjai 3 oahppi leat čállán nuortalašgiela studeantačállošiid.

Lappi universitehta lea sáme guovllu lagamus universitehta oahpahusa fálli ossodat. Lappi universitehtas davvisáme giela sáhttá studeret pedagogihka dieđagottis 27 oahppočuoggá. Lappi universitehtas riektenotára dohkálažžan dahkanskuvlemii válđojit 40 studereneavttuid deavdi ja eanemustá golbma sáme giel máhtolaš studereneavttuid deavdi ohcci. Sáme giel máhtolažžan dollojuvvo ohcci, guhte lea čájehan sáme giela dáiddu sáme giela iskosis. Dakkár sáme giela máhtti ohcci, gii muđuige manná badjel dohkkeheami gáibidan ollesčuokkesrájá, ii lohkkujuvvo sáme giela máhttiid dihtomearrái gullevažžan. Maiddái sáme giellagiid dihtomeari bokte ohcan ja dohkkehuvvon ohccis galgá leat seamma allaskuvladohkálašvuohta ja bargohárjánupmi go earáin. Lappi universitehta pedagogihka dieđagottis luohká oahpaheaddjiskuvlejumis leat várrejuvvon vihtta studeantabáikki sáme giel máhtolaš studerengáibádusaid deavdi oahppái.

Giellagas-instituhta lea Oulu universitehta humanisttalaš dieđagotti sierra ossodat, gos oahpahuvvo ja dutkojuvvo sáme giella ja sáme kultuvra. Ossodaga oahppoávdnasat leat sáme giella ja sáme kultuvra, maid sáhttá studeret sierra válđoávdnasin. Giellagas-instituhta bargun lea koordineret sáme gielat ávnnasoahpaheaddjiskuvlejupmái ohcaleaddji oahppiid oahpuid. Seamma go dat lágida sáme giela ávnnasoahpaheaddjin lohkkiid sáme giela oahpuid video - gáiddusoahpahussan. Jagi 1999 rájes Giellagasas lea sáhttán dievasmahttit ovddit dutkosa ja válmmaštuvvat sáme gielat ávnnasoahpaheaddjin. Giđa 2004 rádjai skuvlejupmái ledje ohcan 48 oahppi, geain 39 válljejuvvojedje skuvlejupmái. Jagi 2004 rádjai ávnnasoahpaheaddji dutkosa čadaheaddjit ledje 3 (sáme giela, matematihka ja biologian ávnnasoahpaheaddjit).

Oulu universitehta medisiinnalaš dieđagottis lea okta sámedihtomearrebáiki, mii lea várrejuvvon sámeigielmáhtolaš välljeniskosa čađahan olbmui. Välljeniskosa dohkálaš čađaheapmi gáibida uhcimustá 75 % čuokkesmeari juksama medisiinnalaš skuvlenprográmmai dohkkehuvvon vuolimuš välljenčuokkesmearis.

Roavvenjárgga ámmátallaskuvla lea sámeiguovllu lagamus ámmátallaskuvla. Roavvenjárgga ámmátallaskuvllas sáhtta studeret luonddudiehtagiid suorggis; luondduriggodat- ja birassuorggis; turisma-, restauránja- ja ekonomiijasuorggis; sosiála-, dearvvasvuohta- ja lihkadansuorggis; tehnikka ja johtolaga suorggis ja servodatdiehtagiid, fitnodatdoalu ja hálldahusa suorggis. Roavvenjárgga ámmátallaskuvllas sáhtta studeret davvisámeigiela guhitta oahppočuoggá.

Helssega universitehtas davvisámeigiela, ja anáraš- ja nuortalašgiela kurssaid sáhtta studeret suomalaš-ugralaš diehtagiid lágádusas. Oahppaávnnas sámedutkan gieđahallá sámiid, sámeigiela, kultuvrra ja historjjá mángga dieđasuorggi perspektiivvas. Sámedutkamis sáhtta studeret 20 oahppovahku viidosaš oppalašvuoda, masa gullevaž oahppobajiid sáhtta čohkket viehka friija.

13 ČOAHKKÁIGEASSU, ALMMOLAŠ FUOPMÁŠUMIT JA JURDDABOHTOSAT

Dán mitalusas raporterejuvvo sámi giellalága ollašuvvamis jagiin 2004 – 2006 sámiid ruovttuguovllus ja sámiid ruovttuguovllu olggobeale guovddáš virgeoapmahaččain, maid sámi giellaláhka guoská. Jagis 2004 bođii fápmui ođđa sámi giellaláhka, mii buvtii buorádusaid sámiid gielalaš vuoigatvuodaide. Sámit galge sáhttit dás duohko ee. dikšut áššideaset sámeigillii iežaset dahje iežaset ovddu goskevaž áššis sámiid ruovttuguovllu gielddaid ja stáhta virgeoapmahaččain. Sámi giellaláhka gáibida sámeigiela doaimmahaga ovttas sámi giellaráđiin addit sámediggái mitalusa sámeigiela guoski lánkaásaheami heiveheamis ja lassin sámiid gielalaš vuoigatvuodaide ollašuvvamis ja gielladiliid ovdáneamis.

Suoma sápmelaččaid diđolašvuohta iežas kultuvrras ja dasto maddái gielas lea lassánan dovdomassii jagi 1995 maŋŋá. Dalle sámiid vuodđovuogitvuodat sihkkarastojedje ráđđehushámis ja sámiide eamiálbmogin nannejuvvui vuoigatvuohta iežas gillii ja kultuvrai nugo maddái vuoigatvuohta daid guoski iešráđdemii. Sámeigiella lei ožžon jo ovdal iežas lánkaásaheami j. 1992 ja ođđa ráđđehushámis dát nannejuvvui čielgasit. Namuhuvvon njuolggadusat merkejuvvojedje

maiddáa ođasmahtton j. 2000 vuodđoláhkii. Nugo máinnašuvvuige de sápmelaš identitehta lea nanosmuvvan dovdomassii das maŋŋá ja dat boahťa ovdan ee. sámiid veahkadatmeari lassáneapmin. Suoma sámiid mearri lea jagis 1995 jahkái 2007 lassánan 2564 olbmui, sámiid oppalašmeari orodettiin dál 9425 olbmo. Sámiid ruovttuguovllu olggobealde, eará sajis Suomas ássi sápmelaččaid mearri lea jagis 2003 jahkái 2007 badjánan measta 40 % ja dál dat ráhkada jo ráhpadis 54 % sámiid mearis Suomas.

Muitalusa vuodđun lea viiddes skovvejearahallan, mas 169 oassebealis leat jerrojuvvon ee. dieđut sámeielat bálvalusaid viidodagas, sámeielá dáiddus ja geavaheamis ja sámeielá eavttuin bargguin. Čielggadeami čuozáhatjoavkun válljejuvvojedje 1) sámiid ruovttuguovllu gielddat; 2) ruovttuguovllu gielddaid bargit, 3) sámiid ruovttuguovllus doaibmi stáhta ossodagat ja fitnodatlagádusat, 4) sámiid ruovttuguovllu stáhta ossodagaid bargit; 5) sámiid ruovttuguovllu olggobeale stáhta virgeoapmahaččat, maid doaibmaguvlui sámiid ruovttuguovlu gullá; 6) sámeorganisašuvnnat ja -ásahusat; 7) sámeorgánaid bargit ja 8) sámesearvvit. Stuorámuš čuozáhatjoavkkuin lei sámiid ruovttuguovllu gielddaid bargit, geaidda sáddejuvvojedje vádjit 1400 gažaldatskovi. Oktiibuot buot gažaldatskovit sáddejuvvojedje 2525 st ja lassin sámeielat jorgalusat sullii 200 st.

Vástádusat ožžojuvvojedje 109 sierra oassebealis. Čieža oassebeali almmuhedje, ahte sámi giellaláhka ii daid guoskka. Ovtta oassebeali almmuhusa mielde sámi giellaláhka ii dan guoskka, muhto das fuolakeahtta dat čuovvu sámi giellalága. Ollásii 52 orgána guđde ollásit vástitkeahtta jearahallamii. Guovddáš virgeoapmahaččain vástitkeahtta guđde ee. Lappi birasguovddáš, alimus hálddahušriekti, oahpahušministeriija, birasministeriija, Soađegili gieldda hoavddat ja sámeráđio. Vástádusproseantan bođii 65 %, jos guorahallojit dušše sáddejuvvon oassebeliin ožžojuvvon vástádusat iige daid gorálaš mearri. Stuorámuš čuozáhatjoavkku, ns. gielddaid bargiid vástádusproseanta molsašuttai s. 40 – 50 % gaskkas.

Sámiid ruovttuguovllu gielddaid ja stáhta ossodagaid virgeolbmui ja bargiin sámeielá hálle eatnigiellan 7 % buot bargiin. Mearri lea geahppánan jagi 2000 čielggadeamis vádjit 2 %. Nuppástus lea dan beales mearkašahtti go váldojuvvo vuhtii man unni sámeielá eatnigiellan hálle bargiid joavkku gorálaš oassi lea gielddaid ja stáhta bargiin. Sámeielá barggus geavahit bastiid ossodat lea lassánan nuppe dáfus dovdomassii jagi 2000 mearis, nuppástus lea 4,8 %. Go jagis 2000 sámeielain baste bálvalit 11,9 % gieldda ja stáhta virgeoapmahaččain, jagis 2006 sámeielain áššehasbálvalusa sáhtte addit 14,8 % gieldda ja stáhta virgeoapmahaččain, ns. 2,9 % eanet go jagis

2000. Sámegeiela máhtekeahces olbmuid mearri lea muhtin veardde geahppánan: jagis 2006 sii ledje 70,6 %, go jagis 2000 sii ledje 73,4 %.

Virgeoapmahaččaid sámegeiela dáiddu stivre čuvgehus- ja oahpahasdoaimmas ja sosiála- ja dearvvasvuohtadoaimmas beaivedikšoláhka ja oahpahasláhka. Beaivedivššus ja oahpahasdoaimmas bargit ráhkadit 36 % dan joavkkus, mii sáhtta addit sámegillii áššehasbálvalusa sámiid ruovttuguovllu gielddain ja stáhta virgeoapmahaččain. Dábálaččat beaivedivššus ja oahpahasdoaimmas leahkkit eai lohko sámegeielat áššehasbálvalusa addiide, go sii fáallet áššehasbálvalusa dušše rájáláš jovkui, mánáide ja skuvlamánáide ja nuppi dási oahppiide. Go beaivedivššus ja oahpahasdoaimmas leahkkit geahpeduvvojit ollesproseantamearis, de daid oassi, geat bastet addit sámegeielat áššehasbálvalusa njiedjá 9,5 %: i.

Duođalaš nuppástus gielddaid ja stáhta ossodagaid sámegeielmáhtolaš olbmuid mearis ii leat dáhpáhuvvan. Sámi giellaláhka ii leat lasihan dovdomassii virgeoapmahaččaid sámegeiela dáiddu. Dása eai leat nappo dahkkon čielga buorádusat. Gielddaid ja stáhta ossodagat galget eavttuheamet vuodjut sámi giellalága ollašuvvamii. Buoremus vuohki dasa lea oážžut buot boahtevaš virggiid ja doaimmaid eaktun dahje goittotge erenomáš ánsun sámegeiela dáiddu. Ná galgá meannudit maiddái sámedikkis anáraš- ja nuortalašgiela dáiddu oasil.

Muhtin gielddaid ja stáhta virgeoapmahaččain eai leat dárkilis dieđut sierra sámegeielaid erohusain. Eahpesihkkarvuohta lei ee. das, man sámegeiela guovllus hállet, man sámegeiela bálvalus guovllus dárbbasuvvo dahje man sámegeiela virgebáikkis bargit hállet.

Diediheami sámi giellalágas ja sámiid gielaláš vuoigatvuođain galgá lasihit. Jurddašeapmi sámi giellalága birra ii oaččo leat dakkár mii dat dál lea dábálaččat sámiid ruovttuguovllu virgeoapmahaččain: reageren dárbut. Sámegeielat bálvalusat eai leat dahkkon lunddolažžan. Mánjga virgeoapmahaččas lea eahpečielggasvuohta, maid sámi giellalága geatnegasvuođat čájehit bálvalit sámegeielain dahje sámegeiela geavaheami ovddideapmi konkrehtalaččat dárkkuhit. Sámi giellaláhka gáibida čielgasit, ahte virgeoapmahaččain lea vástu ordnet sámegeielat bálvalusaid sámiid ruovttuguovllus. Virgeoapmahaččat leat sámi giellalága vuostá sirdán dán vásttu áššehasaide. Dát dárkkuha geavadis dan, ahte sámegeielat bálvalusain ii dieđihuvvo viidát ja mánjggain vástádusain buktui ovdan dat ahte sámegeielat bálvalusaide ii leat jearaldat. Jearaldaga ja fállama lágas lea dat váttisvuohta, ahte jearaldat gáibida álo maiddái fállaldaga, ns. virgeoapmahaččat eai sáhte bidjat vástu áššehasaide das, ahte eai čuovo sámi giellalága viidát.

Sámi giellalága ollašuvvan gáibida doaibmankultuvrra nuppástusa sámiid ruovttuguovllu virgeoapmahččain. Dálá doaimmaid kártemiin, doaibmanvásttuid čielggasmahttimiin ja aktiivvalaš ja oassálasti dieđihemiin sámegielat bálvalusain sáhtá buoridit dovdomassii sámegielat bálvalusaid ordnema ja sámi giellalága ollašuvvama. Sámi giellalága čuovvuma galgá oaidnit virgeoapmahaččain lagamustá proseassan, ns. ii reahke, jos lágas lea dieđihuvvon bargoservošii dušše oktii dahje sámi giellalága váikkuhusaid doaibmasuorgái lea guorahallan dušše oktii. Virgeoapmahaččain livččiige lunddolaš laktit sámi giellalága ollašuvvama čuovvuma ja bálvalusaid kártema lágas ásahuvvon ovttaveardásašvuohtaplána ráhkadeapmái.

Sámi giellalága ollašuvvan gáibida maddái nuppástusa sámiid gielalaš láhttemis. Juos ovdáneapmi sámegiela geavaheamis bissu seammaláganin, lea várra, ahte buot sámegielat báhcet ruoktogiellan, ja giella ii geavahuvvo virggálaš áššedikšumis olláge. Dálá dilis sámegielat bálvalusaid gáibideapmi dárkkuha measta álo sierraordnemiid, bálvalus ádjána ja suomagielmáhtolaš sápmelaš ii vealttakeahtá baste vuordit sámegielat bálvalusaid dahje ii vásit vuoiŋŋa leat miehtemielalaš sámegielat bálvalusaid gáibideapmái.

Sámiid ruovttuguovllu gielddaid ja stáhta virgeoapmahaččaid bargosajit leat bargiid meari dáfus uhci, ja smávva gielddain ássit dovdet dávjá nuppiideaset, goittotge muhtin muddui. Dákkár dilis sáhtá sámegielmáhtolaš olbmos leat váttis gáibidit fáhkka sámegielat bálvalusa, jos ovdal lea birgahallan suomagielain. Eandalitge boarrásut olbmui nuorat lagašfuolkkit doibmet virggálaš áššedikšumis tulkan dahje dikšot áššiid sin beales. Vaikke olmmoš, gean eatnigiella lea sámegiella, sáhtá hállat suomagiela bures, de erenomážit boarrásut olbmui lea eahpesihkarvuohta suomagiela geavaheamis, ja eandalitge hálldahuslaš ja moalkás gielas sidjiide sáhtá šaddat eahpesihkarvuohta, ahte áddejedjeho sii ášši riehta. Vaikke sámegielat bálvalusat eai leat virgeoapmahaččain viidát gáibiduvvon, dat ii dárkkut ahte iigo sámegielat bálvalusaide livčči dárbu.

Sámegielat bálvalusaid gáibideapmi eaktuda sámiin maddái iežas doaimma ja sámeservošat dárbbasit ovdamearkkaid daid olbmui, geat gáibidit ja ožžot sámegielat bálvalusaid. Virgeoapmahaččat galget sámegiela geavaheami ovddidandoaimmain eastit dakkár diliid šaddama, mas sámegiela geavaheapmi lea váttis dahje vuoiŋŋa dáfus negatiivvalaš.

Gielddaid jurddašeapmi sámi giellalága ollašuttima ektui ii leat miehtemielalaš. Gielddat oidnet ášši resursagažaldahkan, vajáldahttimiin dan, ahte eai leat geavahan sámi giellaláhkaásaheami buktin vejolašvuodaid ávkin. Dás lea čielga ovdamearkan dat, ahte gielddat eai leat ovddit sámi giellaláhkaásaheami fápmuibohtima maŋŋá vuodđudan sámegiela jorgaleaddjiid virggiid, vaikke dasa livčče ožžojuvvon dievaš stáhtadoarjja. Sámi giellaláhka lea oidnojuvvon dávjá resursagažaldahkan. Vel dálge virgeoapmahaččat eai leat álo iežaset bealis geavahan ávkin sámi giellalága ruhtadanvejolašvuodaid. Ovdamearkan jagi 2006 sámegielat bálvalusaid gokčamii dárkkuhuvvon mearreruđas geavahuvvui dušše 63,6 proseantta. Sivvan dasa ii sáhte leat miige eará go berošmeahttunvuolta sámegielat bálvalusaid buvttadeapmái, go ruhtadankriissas heaibu sámiid ruovttuguovllu gielddaid vuodđobálvalusat dárbbasivčče johtilit lassiruhtadeami.

Galgá maiddái váldit vuhtii, ahte sámi giellalága bokte gielddat divvot ovddit jagiid doaimmaset. Sámegielat bálvalusat eai livčče resursagažaldat, juos virgeoapmahaččain livčče dahkkon guhkálaš bargu sámegielat bálvalusaid buorideapmin jo logijagit dassái. Galgá maiddái fuopmášit, ahte sámegielat bálvalusaid ruhtadeapmi buktá maiddái suomagielat bálvalusaid buvttadeapmái ruhtadeami, go hárve sámegielmáhtolaš bargit barget dušše sámegielat áššehasaid gaskavuodas. Buriid sámegielat bálvalusaid galggašii oaidnit maiddái gilvalandahkkin, man vehkiin sáhtta geahččalit hovkkahallat sámiid ruovttuguvlui guovllus eret fárren olbmuid ruovttoluotta.

Čielggadeamis lea bohtán ovdan, ahte muhtin virgeoapmahaččat, geaid sámi giellaláhka guoská, rihkkot didolaččat sámi giellalága almmuhettiin, ahte sii devdet sámi giellalága eavttuid dohkkehahttiláhkai dahje eai olláge. Lassin moadde virgeoapmahačča leat almmuhan deavdit sámi giellalága eavttuid ollásit, vaikke vástádusaid vuodul dilli ii duodaige leat dát. Dát čájeha juohke dáhpáhusas diehtemeahttunvuoda sámi giellalága gáibádusain ja nuppe dáfus berošmeahttunvuoda sámi giellalága ektui.

OTT Kaisa Korpijaakko-Labba čielggadeamis daid virgeoapmahaččain, geat leat gávnahan ahte sámi giellaláhka ii sin guoskka, lea bohtán oalle čielgasit ovdan suomelaš láhkaásaheami bázahallanvuolta ja maiddái nuppe dáfus dat, ahte sámi giellalágas máinnašuvvon virgeoapmahašlogahallan, maid sámi giellaláhka guoská, lea eahpečielggas ja guoddá saji tulkomiidda. Cealkámušas Korpijaakko-Labba gávnaha, ahte sámi giellaláhka guoská buot daid gávccii virgeoapmahačča, geat lea almmuhan, ahte sámi giellaláhka ii daid guoskka. Cealkámušas Korpijaakko-Labba evttoha, ahte sámi giellalága virgeoapmahašlogahallama galgá čielggasmahttit.

Áibbas nubbi gažaldat lea dat virgeoapmahaččat, geat eai leat vástidan gažaldahkii, geat leat mearkkašahtti mearri, ns. 52 orgána 169:s eai vástidan olláge jearahallamii. Buot dát oassebealit maiddá muittuhuvvojedje šleatgapoasttain jearahallama birra. Dáid virgeoapmahaččaid oasil ii sáhte bargat eará jurddabohtosa go dan, ahte sámi giellalága birra jurddašuvvo dáid orgánain badjelgeahččamiin.

Sámeservviin ja sámeorganisašuvnnain ožžojuvvon vástádusaid vuodul sámi giellaláhka ii doaimma sámiid ruovttuguovllu stáhta ja gielddaid virgeoapmahaččain. Ieš láhki lea maiddá beahthašuvvan, ja sámi giellalága eai geahča, ahte sihkkarastá doarvá bures sámiid vuoigatvuodaid sámiid ruovttuguovllus. Sámeoassebealit ja -searvvit leat merken gielddaid ja stáhta dehaleamos bálvalusaid, main sámeielat bálvalusaid galgá ovdasajis sihkkarastit. Beaivedikšu ja vuodđoahpahus máinnašuvvojedje oalle dehalaš bálvalussan, ja dat doibmetge govtolaččat sámiid ruovttuguovllus. Dearvvasvuohtabálvalusain boarrásiiddikšu ja eará dearvvasvuohtabálvalusat adnojedje oalle dehalaš sámeielat bálvalussan. Lea váidalahtti, ahte dáid doaimmasurggiin ii sáhte oažžut sámiid ruovttuguovllus viidát sámeielat bálvalusaid.

Sámesearvvit atnet stáhta dehaleamos sámeielat bálvalussan sámerádio ja sámi tv-odđasiid, mas ii leat fásta sáddenáigi. Sámerádio ii vástidan jearahallamii. Eará dehalaš sámeielat bálvalusat ledje heahteguovddáš, mii ii bálval sámeielain, duopmostuolut, bargofápmodoaimmahagat ja álbmotealáhatlágádus (Áel). Buot virgeoapmahaččain sávvui náka sámeielat áššehasbálvalussii ja sámeielat virgeoapmahašdieđiheapmi.

Sámeservviid ja -orgánaid oainnuid mielde buoremus vuohki sámeielat bálvalusaid sihkkarastima dihte sámiid ruovttuguovllus lea sámeielat bálvalusaid lunddolaččan dahkan. Dálá bálvalusráhkadusain dát ii leat vel vejolaš, muhto dat gáibida stáhta ja gielddaid virgeoapmahaččain prioriserema ja bálvalusaid plánavuloš ovddideami. Sierra hálddahussurggiid gaskkas galgá lasihit ovttasbarggu, vuoi sámiid gielalaš vuoigatvuodaid sáhtá sihkkarastit dássebeallásaččat. Sámiid ruovttuguovllus ii leat sámeorgánaid ja -servviid mielde doarvá sámeielat mánáid ja nuoraid riekkes- ja oahpahusdoaimma. Sámeielat riekkesdoaimma buktá mánáide justa daid erenomáš dehalaš lunddolaš gielageavahandiliid. Dutkamušaid mielde šaddi máná ja nuora gielageavaheami ovdáneapmái lea dehalaš beassat geavahit giela seammaahkásaš mánáiguin ja nuoraiguin. Stáhta, sámediggi ja gielddat galget álgit hohpolaš doaimmaide sámeielat rieggáid ásaheapmin ja ruhtadeapmin.

Sámediggi ferte bealistis ovddidit maiddá lunddolaš gielageavahandiliid šaddama. Buoremus vuohki dasa lea dat, ahte sámedikki virgeoapmahaččat ja doaibmaolbmot geavahit jeavddalaččat oasi bargoaíggis sámiid gielalaš vuoigatvuodaid ovddideapmin. Sámediggi galgá doaimmas leat iežas álbmoga veahkin ja doarjut sin gielalaš vuoigatvuodaid ovddideami. Sámedikki doaimmahakkii lea vuodđuduvvon gielladorvočáli virgi, gean vásttu vuolde lea sámi giellalága čuovvun. Sámedikki sáme giela geavaheami ovddideapmi, sámiid gielalaš vuoigatvuodaid gohcin ja sámiid doarjun gielalaš vuoigatvuodaid guoskevaš áššiin galget leat olles sámedikki bargoveaga guoskevaš ášši, iige ášši sáhte iige oaččo guodđit dušše ovttá olbmo ala.

Sáme gielat bálvalusaid lunddolažžan dahkan gáibida ovddalgihtii ráhkkanan vuogádaga, ns. áššehasa boadidettiin gáibidit sáme gielat bálvalusaid, eai livčče smiehttamin gos tulka ordnašuvvá ja maid sámi giellaláhka duodalaččat gáibida. Gielddaide ja virgeoapmahaččaide galgá vuodđudit áššehasregistaraid, maida dieđusge bivdojuvvo áššehasa miehtan, maid bokte jođihuvvo sáme gielat dieđiheapmi, ordnejuvvo tulka dahje stivrejuvvo olmmoš sáme gielmáhtolaš virgehálddašeaddji lusa. Virgeoapmahaččaid almmolaš dieđáhusain ja virgebáikkiid oahpistangalbbain galgá muitalit, geat bargit sáhttet bálvalit sáme giellii, vuoi sáme giellagat dihtet mannat sin lusa.

Sáme giela girjegiella lea nuorra, ja sápmelaš rávesolbmot eai leat vealtameahttumat studeren sáme giela girjegiela skuvllas dahje ruovttus. Sáme giellii bohtet ođđa sámit jotkkolaččat, ja sápmelaččaide galgá dáhkidit vejolašvuodaid studeret iežas eatnigiela. Ruota sámedikkis lea sáme gielat rávesolbmuid lohkan- ja čállinfidnu. Sámediggi mieđiha ekonomalaš doarjaga sápmelaš rávesolbmuid sáme giela studerema várás. Fidnu leamašan bivnnut ja dárbbášlaš. Dákkár málle galgá oažžut maiddá Suoma sámiid várás.

Sápmelaččain ii leat lunddolaš kanála oažžut sáme gielat ođđa tearpmaid, go Suomas ii almmustuva sáme gielat beaiveaviisa. Anárašgiellii almmustuvvá vahkkosaš neahttaaviisa, dakkára galgá oažžut maiddá nuortalašgiellii. Davvisáme giellii almmustuvvet Norggas guokte beaiveaviissa. Storra váilevuhtan lea, ahte Suoma sámit eai sáhte lohkat Suomas doaimmahuvvon, Suoma davvisáme giela suopmaniin doaimmahuvvon aviisa. Sáme gielat aviisa buktá lunddolaš gielageavahandiliid ja ovddida sáme giela geavaheami.

Norgga sámedikki bušehtas sáme giela hálddahušguovllu sáme gielat bálvalusat ruhtaduvvojit jahkásaččat vadjit 6,3 milj. euroin. Ruhtadeapmi mieđihuvvo ee. sáme giela hálddahušguovllu

guovttegielatvuoda doarjumii 4 800 000 euro ja davvi gielddaide vuodduuvvon sámegiela giellaguovddážiidda 522 650 euro. Ruotas sámegiela, suomagiela ja meän kieli ovddidandoaimmat ruhtaduvvojit 650 000 euroin jahkásaččat Norrbott leanaráđđehusa bokte. Lassin sámediggi ovddidan sámegiela doaimmaid 216 000 euroin jahkásaččat.

Suomas sámegielaat bálvalusat dorjojit jahkásaččat vadjit 800 000 euroin. Dát čohkiida sámegielaat sosiála- ja dearvvasvuohatabálvalusaid ruhtadeamis sámeguovllu gielddaide, sámi giellalága heiveheami lassigoluid ruhtadeamis ja ruhtadeamis guovttegielat bálvalusaid buvttadeapmái. Sámegielaat sosiála- ja dearvvasvuohatabálvalusaid ruhtadeapmi (600 000,- €) manná sámedikki bokte. Gielddaid guovttegielatvuodas bohtán goluid (sullii 55 000 euro) ruhtadeapmi ii leat bealljemerkejuvvon, muhto dat miedihuvvo gieldda ássiidlogu mielde. Sámi giellalága heiveheapmái dárkkuhuvvon lassigoluid gohčamii lea várrejuvvon jahkásaččat ohcanláhkai vuogiatvuohatministeriija hálddahussuorggis 130 000 euro, mas lea báhcán jagiin 2004 ja 2006 geavatkeahtá sullii 35 % ja dušše jagis 2005 ruhtadeapmi geavahuvvui goasii obban. Suoma sámegielaat bálvalusaid ruhtadeapmi vástida sturrodaga beales Ruota sámegielaat bálvalusaid ruhtadeami, muhto šovkkoda Norgga resurssaid bálldas. Galgá maiddái fuopmášit, ahte Ruotas ii leat aitosas sámi giellaláhka muhto vehádatgiellaláhka.

Sámegielaat bálvalusaid resurseremin ii leamašan viiddes váikkuhus sámegielaat bálvalusaid ovdáneapmái Suomas. Livččiige dehalaš lasihit resurssaid justa daid surggiide, gos sámegielaat bálvalusaid dárbbasuvvojit jođánepmosit nugo doaibmabiddjoevttohusain ja dán čoahkkáigeasus lea ovdanbukton. Ruhtadeami váikkuhusa galgá bastit maiddái čilget ja ruhtadeami geavaheami galgá čuovvut aktiivvalaččat. Ruhtadeami oázžus galgá gáibidit sámi giellalága čuovvuma ja sámegielaat bálvalusaid ulbmildidolaš plánema.

Badjel bealli Suoma sámiin ássá dán áigge sámiid ruovttuguovllu olggobealde. Galgáge jearrat, mo sámiid gielalaš bálvalusaid ja vuogiatvuodaid sáhtta sihkkarastit sámiid ruovttuguovllu olggobealde. Suoma vuodđoláhka dáhkida sámiide vuodđolágalaš vuogiatvuoda iežas gillii ja kultuvrai. Dálá vuohki, mas sámegiela oahpahusa ordnen sámiid ruovttuguovllu olggobealde báhcá sámevánhemiid aktiivvalašvuoda vehkii, áitá sámiid vuodđolágalaš vuogiatvuoda iežas gillii. Suoma stáhtas lea nappo ovdasaji geatnegasvuohta fuolahit sámegielaat bálvalusaid sihkkarastimis sámiid ruovttuguovllu olggobealde.

Sámeservviid ja -organisašuvnnaid mielde sámegielaat oahpahusa sámiid ruovttuguovllu olggobealde galgá sihkkarastit nu, ahte dat galgá beassat sierrabuhttema vuollái ja lassin

sámeservviide galgá miedihit ruhtadeami sámeielat riekkes- ja oahpahasdoaimma lágideapmái.

Sámi giellaláhka lea lasihan sámeielat jorgalusaid. Muhto buot dehalaš surggiin eai leat velge viidát oažžumis sámeielat jorgalusat. Dán áigge galget virgeoapmahaččat bidjat deattu maiddái Internet bokte dáhpuhuvvan gulahallamii, go dat lea virgeoapmahaččaid virggálaš dieđiheapmi, ja ná sámi giellalága vuollásaš dieđiheapmi. Maiddái sámediggi galggašii dieđihit doaimmas Internehtas anáraš- ja nuortalašgillii. Sierra hálddahussurggiin váilot gárvves sámeielat skovvevuodut, maid bokte sámeielat áššiiddikšun sáhtta dáhpuhuvvat. Dáid skovvevuoduid galgá jorgalit sámegillii. Virggálaš áššiiddikšun lea sirdáseamen ain eanet Internettii. Sámeielat bálvalusat leat Internet-áššiiddikšumis vel oalle váilevaččat, ja daid galgá sihkkarastit. Sámeielat Internet-áššiiddikšuma bokte sáhtta sihkkarastit sámeielat bálvalusaid maiddái sámiid ruovttuguovllu olggobealde, jos bálvalusaid plánemis čuvvojuvvo sámi giellaláhka.

Sámeiegela studerema olis galgá bargobirrasis movttiidahttit sámeiegela álgokurssa vázziid joatkit lohkama ain viidasabbot, vuoi sii juvssašedje beaivválaš áššehasbálvalusas gáibiduvvon sámeiegela dáiddu. Bargobirrasat galggašedje oaidnit dán maiddái resursagažaldahkan, ns. juos álgokurssa studerema maŋŋá oahput eai jotkojuvvo, álgokursii geavahuvvon áigi ja resurssat mannet duššás, go álgokurssa studeren ii dáhkit doarvái áššehasbálvalusas gáibiduvvon gielladáiddu. Buot virgeoapmahaččaid sierra doaibmasurggiid bargiide galgá dáhkidit seammaárvosaš vejolašvuodaid studeret sámeiegela.

Almmolaš giellalágas ja sámi giellalágas ii leat sierra guoddalanvejolašvuolta lágarihkkumušaid čielggadeapmin iige sanktiovuogádat lágarihkkumušaid eastadeapmin. Ovtaveardásašvuhtaláhka gielladáiddu vuodul dáhpuhuvvan vealaheami ja lágas lea dán dárkkuhusa várás sierra guoddalan- ja sanktiovuogádat. Sámi giellaláhka lea luonddu dáfus jo vuodđolágage dihte sámeiegela ja sámeiekultuvrra bajásdoalli. Rihkkumušaid čielggadeapmin ja eastadeapmin lea erenomáš dehalaš, ahte sámi giellalága ollašuttimii galggašii ráhkadit čielga guoddalan- ja sanktiovuogádaga, mii sáhtášii doaibmat jo dálá riektevuogádagaid oassin.

Sámi giellalága ollašuvvan gáibida, ahte sámi giellaláhka gohccojuvvo viidát, vejolaš rihkkumušain ja váilevuodain sáhtta guoddalit ja ahte giellalága rihkkumušaide ásahuvvojit ránggáštusat. Vuosttas heivvolaš kontákta váidalanáššiin livčče sámedikki gielladorvočáli, guhte fuolahivčče doallevaš riektevuogádaga olis guoddalusaid giedahallamis riektevirgeoapmahaččain dahje eará vejolaš orgánain. Sámi giellalága doaibmevašvuolta gáibida, ahte giellalága rihkkumušat eastaduvvojit

ovddalgihtii doarvái beaktillis sanktiovuogádagain.

Virgeoapmahaččat galget guorahallagoahtit sámi giellalága váikkuhusaid iežaset doibmii ja ovddidit iežaset doaimma sámi giellalága gáibádusaid mielde. Virgeoapmahaččat galget maiddái váldit duodas dán čielggadeami doaibmabiddjoevttohusaid ja ollašuhttigoahtit iežaset doaibmasuorggi guoskevaš doaibmabiddjoevttohusaid, vuoi sámi giellalága sáhtta oppalohkkái ollašuhttit. Sámi giellalága ollašuvvan gáibida movttiidahti vuoŋŋa, mii fállá lunddolaš gielageavahandiliid.

14 DOAIBMABIDDJOEVTTOHUSAT 2008 - 2011

Doaibmabiddjoevttohusat leat ráhkaduvvon materiálas ovdan boahtán áššiid vuodul. Muhtin osiin evttohusain leat geavahuvvon ávkin Norgga ja Ruota sámedikki sáme giela beavttálmahttin- ja ovddidandoaimmat.

Sámiid ruovttuguovllu gielddaid ja stáhtahálddahusa ossodagaid guoskevaš evttohusat:

1. Sámiid ruovttuguovllu gielddat, stáhta virgebáikkit/fitnodatlagádusat ja sámeorganisašuvnnat galget dieđihit ja skuvlet jeavddalaččat bargiid sámi giellalágas.
2. Sámiid ruovttuguovllu gielddat, stáhta virgebáikkit/fitnodatlagádusat ja sámeorganisašuvnnat galget dieđihit ja guorahallat dan, mo sámi giellaláhka váikkuha bargoservoša doaibmamii.
3. Sámiid ruovttuguovllu gielddat, stáhta virgebáikkit/fitnodatlagádusat ja sámeorganisašuvnnat galget válbmet vuogádaga dasa, mo tulkon dahje sáme gielat áššehasbálvaleapmi doaibmasuorggis lágiduvvo ja dieđihit olbmuid daid olbmui, geat sáhttet fállat áššehasbálvaleami sáme giellii.
4. Sámi giellalága ollašuvvama galgá čuovvut bušeahhtadoalu ja bálvalusaid kvalitehta mielde. Sáme gielat bálvalusaid fállamii ožžojuvvon ruhtadeami ja daid geavaheami galgá čilget bušeahhtas.
5. Sáme guovllu gielddat ja stáhta ossodagat galget ráhkadit mihtidanvugiid, mo sáme gielat bálvalusaid, daid doaibmama ja váikkuhusa galgá mihtidit.
6. Sáme gielat áššehasbálvalusain ja daid doaibmilvuodas galgá čoaggit jeavddalaččat áššehasmáhcaheami ja máinnašuvvon máhcahat galgá leat sáme gielat bálvalusaid mihtáriid oassin ja árvoštallamin sáme gielat bálvalusaid doaibmilvuodas.
7. Áššehasaide galgá aktiivvalaččat dieđihit sin vuoigatvuodain ja sámi giellalága vuoigadahttan bálvalusain, ns. ovddidit sáme giela geavaheami sámi giellalága gáibidan vugiin.
8. Sámi giellalága eavttuid ollašuvvan lea maiddái jurddašanvuohkeášši sámiid ruovttuguovllus. Gielddaid ovtaveardásašvuohtaplánaid ja dásseárvobarggu oassin gielddaid ja stáhta ossodagat galget lasihit bargiid didolašvuoda sámiin, sin kultuvrras, servodatlaš sajádagas ja historjjás. Dát diehtu lasihivčče áddejumi sámi giellalágan eavttuid

- hárrái. Buot sámeguovllu gielddaide ja stáhta ossodagaide galggašii ordnet doaibmasurggiid mielde mánggakultuvrralaš-, ovttaveardásašvuolta ja dásseárvoskuvlejumi, gos giedahallošedje ee. sápmelašvuhtii ja sámi giellaláhkii gullevaš áššit.
9. Sámeguovllu gielddat ja stáhta ossodagat galget doaimmaid ovddidettiin laktit doaimmaid ja virggiid nu, ahte dálá sámegielmähtolaš bargit geavahuvvošedje gieldda dahje ossodaga sámegielat bálvalusaid/tulkonbálvalusaid buvttadeaddjin. Dán bálvalusas galgá diedihit áššehasaide. Gielddat ja stáhta ossodagat galget kártet doaibmasuorggisteaset bargi sámegielmähtolaččaid ja didoštallat sin vejolašvuoda ja geargusvuoda doaibmat tulkan.
 10. Juohke sámiid ruovttuguovllus doaibmi stáhta ja gieldda ossodagas galgá leat viiddes vuogádat sámegiela lohkama doarjumii. Skuvlenvejolašvuodaid ja gielladáiddu váikkuhusa birra bálkái galgá aktiivvalaččat diedihit bargiide.
 11. Sámiid ruovttuguovllu gieldda ja stáhta bálvalusaid fálli ossodagat galget vuodđudit áššehasregistaraid, main albmana áššehasa miehtan áššehasregistarai, ja mas oidno dat sámegiella, mainna son háliida alces bálvalusa. Registaras galggašii albmanit dat, ahte háliidago áššehas njálmmálaš ja čálalaš bálvalusaid sámegillii. Registar galggašii leat aktiivvalaš anus álo áššehasdeavvadeami oktavuodas ja dan vehkiin addošedje sámegielat bálvalusat.
 12. Ng. sámegiela giellalasi prosentualalaš meari galggašii bajidit. Dálá giellalassi ii movttiidahte sámegiela studeremii. Bálkávuoogádaga nuppástuhttima bokte sámegiela studeremis galgá bargat ekonomalaččat gánnáhahtti.
 13. Nu guhká go anáraš- ja nuortalašgiela oasis ii leat virggálaš gielladáiddu duodaštan-/dohkkehanvuogádat (nugo gielladutkkus) ordnejuvvon, sámi giellaráđđi nammada áššedovdilávdegotti, man bargun lea dáhpáhus hávil duodaštit olbmo gielladáiddu anáraš- ja nuortalašgiela oasis. Gieldda ja stáhta ossodagat galggašedje atnit bargoohcandilis dán duodaštusa seammaárvosažžan gielladutkosiin ja – duodaštusain nu guhká go anáraš- ja nuortalašgiela oasis ii leat vejolašvuolta gielladutkosii ja – duodaštussii.
 14. Sámiid ruovttuguovllu virgeoapmahaččaid ja eará orgánaid sámegiela hálli bargiide galgá dáhkidit seammaárvosaš ekonomalaš vejolašvuodaid ja eará doarjjavuogádagaid studeret sámegiela go sámegiela máhtekeahes bargiide.
 15. Gielddat galget gohcit sámi giellalága § 18 mielde oastobálvalusain ja gieldaovttastumiid doaimmas ahte sámiid gielalaš vuoigatvuodát ollašuvvet ja gáibidit, ahte bálvalusa lágideaddji orgánat čuvvot sámi giellalága ollašuvvama ja čuvvot sámi giellalága iežas doaimmas.

Stáhta dahje lánkaásaheami guoskevaš evttohusat:

16. Sámi giellalága galgá nuppástuhttit (paragraffa § 31) nu, ahte lágas ásuovvon gieldda vuodđobálvalusaid buvttadeaddji eará orgánat váldojit ja gieldaovttastumit main sámiid ruovttuguovllu gieldda dahje oassi das lea fárus, maiddá Sámi giellalágas dárkkuhuvvon stáhtadoarjaga ollái (§ 31).
17. Sámegielat vuodđoahpahusa ja beaivedikšuma galgá sierra buhttet maiddá sámeguovllu olggobeali guovllus stáhta váriin gielddaide.
18. Stáhta galgá vuhtiiváldit doaimmas, ahte stáhtahálddahusa gánnáhahttivuodaprográmma eastá sámiid ruovttuguovllus sámegielat bargoveaga bálkáheami ja váttásmahtta sámi giellalága ollašuvvama. Gánnáhahttivuodaprográmma galgá ollašuttit vuhtiiváldimiin sámi giellalága. Maiddá gieldda- ja bálvalusortnetodastusas galgá vuhtiiváldit, ahte odastus ii oaččo geahpedit sámegielat bálvalusaid. Vejolaš gielдалaktimat eai oaččo hedjonahttit sámegielat bálvalusaid, vaikke gieldda veahkadatmearri nuppástuvašii suomelašeanetlogu gielddan.

19. Stáhta galgá jogo bidjat buot sámegiela bálvalusaid buvttadeami ruhtadeami sámedikki bokte dahje gohcit buorebut ruhtadeami geavaheami erenomážit guovttegielatvuodálasi miedihettiin, ng. barggu ruhtadeapmi oažžu vástaga.
20. Almmoshálddahusa áššedikšunskoviid galggašii buot jorgalit sámegillii stáhta ja gieldda bealde.
21. Sámiid ruovttuguovllu olggobeale stáhta ossodagat ja ministeriijat galggašedje jorgalahttit sámiid guoskevaš lágaid ja riikkavuložiid dehaleamos vuoigatvuodaid ja geatnegasvuodaid guoskevaš dieđihančállosiid/prošyraid sámegillii.
22. Stáhta odđa bálkávuođadagas sámegiela dáiddu galgá atnit bálkká bajideaddji ánsun álo sámiid ruovttuguovllus doaibmi stáhta ossodagain dahje fitnodatlágádusain, maid doaibmaguvlui sámiid ruovttuguovlu gullá.
23. Stáhta galgá ovddidit doaimmain ja ruhtademiin sámegiela diehtujuohkima šaddama Supmii ja maidái dahkat vejolažžan buot sápmelaččaid dásseárvosaš vejolašvuodaid čuovvut sámegiela odđasiid jierpmálaš diibmomeare áigge.
24. Stáhta galgá addit sámedikki bokte juohkinláhka fásta mearreruđa sámegiela mánáid ja nuoraid riekkesdoaimma ruhtadeapmin.
25. Stáhta galgá guorahallamiin lámčit daid vuodđoprinsihpaid, maid mielde mearriduvvojit dat virgeoapmahaččat, maid sámi giellaláhka guoská virgeoapmahašdoaimma luonddu dihte.
26. Sámiid gielalaš vuoigatvuodaid sihkkarastima dihte sámi giellalága rihkkumušaid buktin riektivuogádaga ollái lea erenomáš dehalaš sámi giellalága ollašuvvama dáfus. Rihkkumušaid čielggadeapmin ja eastadeapmin galgá ráhkadit čielga váidalus- ja sanktiovuogádaga.

Skuvlenuogádaga guoskevaš evttohusat:

27. Jo ámmátoahpahas galgá vuhtiiváldit sámegiela máhtolaš bargoveaga dárbbu ja dahkat vejolažžan sámegiela lohka jo studerenáigge. Videogáiddusoahpaha bokte oahpaha sáhtá ordnet Máttá-Supmiige. Erenomáš stuorra sámegiela máhtolaš bargiid váilevuotta lea polesis, Lappi heahteguovddážiis ja sosiála- ja dearvvasvuohpasuorggis.
28. Sámiid ruovttuguovllu gielddaid vuodđooahpahas ja nuppi dási oahpahas galgá giedahallat sámi giellalága ja gielalaš vuoigatvuodaid.
29. Sámeuvlui ámmátbargoveaga skuvlejeaddji oahppolágádusaid oahpahas (ee. Lappi universitehta, Oulu universitehta Giellagas-instituhta ja pedagogihka dieđagoddi ja Roavvenjárgga ámmátallaskuvla, SOG ja polesámmátallaskuvla) galgá giedahallat sámi giellalága ja dan geatnegasvuodaid.
30. Ovttavardásašvuohpalága ja sámi giellalága vejolažžan dahkan positiivalaš sierrameannudeami galgá geavahit ávkin viidasabbot skuvlenuogádagas. Sámegiela bálvalusaid galgá sihkkarastit jo skuvlenmuttus ng. sámehiitomeriin guovddáš skuvlensurggiin, gos gielladihtomearri ii vel leat.

Váldoáššis sámedikki guoskevaš evttohusat:

31. Sámediggi galgá álggahit čielggadanbarggu sámegiela bálvalusaid sihkkarastimis ja ovddideamis sámiid ruovttuguovllu olggobealde ovtas vuoigatvuohtaminsteriijain, sámeservviin ja vehádatáittardeaddjiin.
32. Sámiid gielalaš vuoigatvuodaid ollašuvvama várás livččii ávkkálaš, jos sámediggi vuoddudivčče ovtas sámiid ruovttuguovllu gielldaiguin muhtinlágan giellaguovddážiid, main barggašedje sámegiela máhtolaš virgeolbmot ja doaibmaolbmot. Guovddážiin sámit

- sáhtášedje boahit ohcat sámegiela áššehasbálvalusa ja jerrat rávvagiid ja dieđuid ee. sámegiellalágas ja sámiid gielalaš vuoigatvuodain sámiid ruovttuguovllu gielddaid ja stáhta virgeoapmahaččain.
33. Gielddat, stáhta ossodagat ja sámediggi galggašedje dutkat vejolašvuodaid vuodđudit oktasaš virggiid, maid vehkiin sámegiela bálvalusat sihkkarastošedje.
 34. Sámediggi galgá dieđihit aktiivvalaččat sámigiellalágas sámide ja movttiidahttit sámiid geavahit sámegiela.
 35. Sámediggi galggašii vuodđudit jagi gielladahku - bálkkašumi, mii mieđihuvvošii buoremusat sámiid gielalaš diliid buoridan stáhta dahje gielddaid ossodahkii dahje eará orgánai ja movttiidahttit ná positiivvalaččat virgeoapmahaččaid sámiid gielalaš diliid buorideapmái.
 36. Sámediggi galgá doaimmas fállat giellabálvalusaid maidái sámegiellagiidda ja veahkehit sámiid sámegiela virgeoapmahaš áššedikšumis.
 37. Sámediggi galgá fállat dahje čujuhit dan orgána, mii bastá fállat sámigiellaláhkii ja sámekultuvrai laktáseaddji skuvlen- ja oahpahusbálvalusaid gielddaide, stáhta virgebáikkiide ja fitnodatlágádusaide.
 38. Sámediggi galgá skáhppot fásta ruhtadeami sápmelaš ollesolbmuid sámegiela lohkan- ja čállindáiddu skáhppomii ja čujuhit sámegiela skuvlema lágideaddji orgánaid.
 39. Sámediggi ja stáhta galggašii doaimmain ja ruhtademiin dahkat vejolažžan sámegiela friija čuvgehusbarggu oahpahusa.
 40. Boahteveaš sámigiellaláhkačielggadeami várás galggašii dutkat vejolašvuoda ovttahttit ovtaveardásašvuhtalága ollašuvvama ja sámigiellalága ollašuvvama čuovvuma sámiid ruovttuguovllus.
 41. Sámigiellaráđis vuodđuduvvo orgána, mas lea iežas iehčanasat hálldašuvvon giellaovddidanfidnuide dárkkuhuvvon mearreruhta. Sámegiela doaimmahat nuppástuhtto giellaráđi vuollái gullevažžan ja sámegiela doaimmahat ovddiduvvo giellaguovddáža guvlui áššedovdin sámegiela guoskevaš gažaldagain.